

Portekizli Seyyahlar

Salih Özbaran

İstanbul, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, 2017, 202 Sayfa, ISBN: 978-975-6051-68-9.

Alper YAVUZ*

Tam adı *İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Mısır Yollarında Portekizli Seyyahlar* olan eser, tarihçi ve akademisyen Salih Özbaran tarafından kaleme alınmıştır. Manisa'nın Turgutlu ilçesinde doğan Özbaran, ilk ve orta öğrenimini bu şehirde gördükten sonra İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü ve İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuş, doktorasını Londra Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Bir süre İstanbul Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra Ege Üniversitesi'ne geçerek burada Tarih bölümü başkanlığı yapmıştır. Ardından geçiş yaptığı Dokuz Eylül Üniversitesi'nde dekanlık görevinde bulunmuştur. Sağlık sorunları nedeniyle emekliye ayrılmasının ardından Cambridge Üniversitesi'nde konuk öğretim görevlisi olarak dersler vermiştir. Osmanlı Tarihini sadece Anadolu ve Balkanlar'dan ibaret görmeyen Özbaran, belirli sınırların dışına çıkarak, Osmanlıların Arap coğrafyasında yayılmaları, Hint Okyanusu'nda Portekizlilere karşı giriştikleri siyasi ve ekonomik mücadeleler, Türk-Portekizli ilişkileri, Türk denizcilik tarihi gibi o zamana kadar pek üzerinde durulmamış konularda çalışmış, Portekiz tarihinin bazı noktalarına da bu ülkede yaptığı çalışmalarla

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, alper34yavuz@gmail.com

ışık tutmuştur. Bunların yanı sıra tarihçilik, tarih felsefesi, tarih eğitimi-öğretimi gibi alanlarda eleştirel ve yol gösterici çalışmaları da mevcuttur.

Boyutları 16,5 x 21 cm. olan kitap, karton kapaklı ve ciltlidir. İnternet üzerinden kitap satışı yapan işletmelerde liste fiyatı 38 TL olarak görünmekle beraber indirimler ile 24-26 TL civarında bir fiyata satın alabilmek mümkündür. Kitabın, birincisi Eylül 2007’de ve ikincisi Kasım 2017’de olmak üzere iki baskısı yapılmış olup, bu tanıtım makalesinin yazımında ikinci baskıdan yararlanılmıştır.

Kitap, içindekiler kısmıyla başlar. Bunu yazarın önsözü takip eder. Ardından sırasıyla haritalar, resimler ve kısaltmalar sayfaları bulunur. Daha sonra gelen “Seyahat Edebiyatı Üzerine Birkaç Sayfa” başlıklı, on sayfalık bir giriş kısmının ardından, ilk bölüm başlar. Kitapta beş ana bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerin başlıkları sırasıyla şöyledir: “I. Antonio Tenreiro’nun Gözlemleri (1524-1525)”; “II. Mestre Afonso ile Güneydoğu Anadolu (1565-1566)”; “III. Nicolau de Orta Rebelo’nun Dilinden Lar, Şiraz ve Bağdat (1606)”; “IV. Manuel Godinho’nun Yolculuğu (1663)”; “V. Kızıldeniz ve Etiyopya Yolculukları (1520, 1623)”. Bölümlerin ardından yaklaşık elli beş sayfalık ekler kısmı gelmektedir. Makale çevirilerinden oluşan bu eklerin başlıkları ise şöyledir: “I. Anthony Disney – 16. ve 17. Yüzyıllarda Hindistan’dan Portekiz’e Körfez Yolu: Kuryeler, Tacirler ve İmaj Yaratıcılar”; “II. John Correia Afonso – Manuel Godinho’nun Okyanus Yoluna Karşı Seçenekleri”; “III. Jean Aubin – Antonio Tenreiro’nun Itinerario’su Üstüne Eleştirel Bir Çalışma”; “IV. Jean Aubin – Gaspar de S. Bernardino’nun Hindistan ve Kıbrıs Seyahatinin Bir Başka Öyküsü”; “V. Luis Maria Pedrosa dos Santos Graça – Alvaro da Costa’nın 1610 Yılındaki Yolculuğunun Güzergahı”.

Kitabın yaklaşık kırk sayfa olan birinci bölümü, Antonio Tenreiro’nun *Itinerario* adlı eserinden seçilip alınarak özetlenmiş kısımlardan oluşur. Tenreiro, Portekiz İmparatorluğu’nun Hindistan Genel Valisi Duarte de Menezes’in, 1523’te İran’daki Safevi Devleti şahı İsmail’in sarayına elçi olarak gönderdiği Baltasar Pessoa’nın heyetinde bulunan bir seyyahıdır. Ayrıca kendisine genel vali tarafından Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliği altındaki topraklar hakkında ve sultanın Hindistan yönünde bir deniz seferi yapmaya niyeti olup olmadığı konusunda haber toplamak gibi görevler verilmiştir. Adı geçen eserinde İran yolculuğunu, Tebriz’den Kahire’ye olan seyahatini (1524-25), Kıbrıs’tan Hürmüz’e uzanan aksi istikametteki deneyimlerini (1525-26) ve yeniden batıya yöneldiği Hürmüz-Basra, Halep, Kahire güzergahı ile Akdeniz’de yaşadıklarını (1528-29) aktarmıştır. Özbaran, kitapta İran, Diyarbakır, Urfa, Birecik, Halep, Hama-Baalbek, Şam, Safed, Remle, Gazze, Kahire ve İskenderiye güzergahından oluşan ilk seyahatten (1524-25) alıntılara yer vermiştir. Özellikle Kahire, İskenderiye ve Nil hakkındaki içerikler diğer şehirlere göre biraz daha uzun ve detaylıdır.

On beş sayfalık ikinci bölüm, Mestre Afonso’nun seyahat notlarından yapılmış alıntılarını içerir. 1565-66’da Portekiz İmparatorluğu’nun Asya’daki önemli antrepolarından biri olan Hürmüz’den ayrılıp karayoluyla İran, Anadolu ve Suriye üzerinden Doğu Akdeniz’e, oradan da Portekiz’e giden Afonso, kraliyetin hizmetinde bulunmuş, genel valinin emri altında çalışmış bir hekimdir. İran’da Hürmüz-

Kaşan-Kum-Tebriz; Anadolu'da Van-Tatvan-Diyarbakır-Birecik; Suriye'de Halep-Hama-Trablusşam ve Akdeniz'de Kıbrıs-Girit-Venedik güzergahında seyahat etmiş, ardında çok değerli gezi notları bırakmıştır. Yolculuğu sırasında Venedikli ve Ermeni papaz kılığına girerek gerçek kimliğini gizlemiştir. Özbaran, halkların günlük yaşamını, dönemin ekonomik durumunu ve tarihsel değeri bulunan birçok yapıyı detaylı bir şekilde anlatması nedeniyle Afonso'nun yaptığı gözlemlerin son derece önemli olduğunu belirtir. Kitapta, seyyahın Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Urfa, Birecik ve Halep hakkındaki notlarından alıntılar bulmak mümkündür.

Üçüncü bölüm on sayfadan oluşur ve Nicolau de Orta Rebelo'nun 17. yüzyıl başlarında yaptığı gezinin ardından yazdığı *Relaçao de Jornado* adlı seyahatnamesini temel alır. Kralın hizmetinde çalışan Rebelo, 1591'de donanmayla Goa'ya gitmiş, çeşitli askeri faaliyetlere katılmış, 1602'de şövalyelikle onurlandırılmıştır. 1605 yılı sonlarında Portekiz'e dönebilmek için Goa'dan ayrılmış, ancak Afrika kıyılarından öteye gidememiştir. Daha sonra okyanustaki felaketler ve talihsizlikleri tekrar yaşamamak için kara yolunu kullanmayı tercih etmiş, yaklaşık yirmi kişilik bir grupla İran, Irak, Suriye ve Akdeniz üzerinden ilerleyerek 1607'de Portekiz'e varmış, seyahatnamesini burada tamamlamıştır. Özbaran, seyyahın gördüğü yerleri, karşılaştığı insanları, tanık olduğu seremonileri detaylı şekilde betimlediğini, Müslümanların, Yahudilerin ve Ortodoks Hristiyanların yaşamlarını da unutmadığını belirtir. Kitapta, Rebelo'nun Lar, Şiraz ve Bağdat hakkında verdiği bilgilerden alıntılar mevcuttur.

Yaklaşık yirmi sayfalık dördüncü bölüm, Manuel Godinho'nun 1663'teki seyahatiyle ilgilidir. Portekiz'de doğan Godinho, 1649'da Cizvit tarikatına katılmış, 1655'te genç bir papazken misyoner olarak Hindistan'a gitmiştir. Ekim 1662'de hem genel valinin mektubunu Portekiz'e götürmek, hem de Hindistan ve Hint Okyanusu'nda olup bitenleri Lizbon'da saraya anlatmak üzere elçi tayin edilerek karayoluyla merkeze gönderilmiştir. Portekiz İmparatorluğu'nun zayıfladığı ve düşüşe geçtiği, Hollanda ve İngiltere'den yeni kaşiflerin geldiği, devlet destekli ticaret şirketlerinin hüküm sürdüğü bir dönemde yolculuk eden Godinho, Bombay'dan çıkışından Lizbon'a varışına kadar yaptığı gözlemleri ve rastladığı olayları seyahatnamesi *Relaçao*'da anlatmıştır. Özbaran, kitapta, seyyahın Basra, Bağdat, Ani ve Halep'te yaşadığı olayları anlattığı kısımlardan alıntılara yer vermiştir.

On sayfadan daha kısa olan beşinci bölüm ise, Portekizlilerin Kızıldeniz ve Etiyopya hakkında yazdıkları tarihsel coğrafya eserlerinin iki tanesinden yapılmış alıntıları içerir. Bunlardan birincisi, Francisco Alvares'in 1520 yılında yaptığı seyahatin notlarıdır. Alvares, Portekiz İmparatorluğu'nun Hindistan'daki genel valisi Diego Lopes de Sequeira tarafından Etiyopya krallığına gönderilen elçilik heyetinde bulunan bir papazdır. İkincisi ise, Portekizli Cizvit papazı Manuel de Almeida'nın yolculuğuna ait notlardır. Almeida, 1628-1646 arasında yazdığı Etiyopya tarihi kitabına, 1623-24 yıllarında Hindistan'dan Etiyopya'ya yaptığı bu yolculuğun anılarını da katarak, ardında o yörelerin tarihsel coğrafyasına katkı sağlayan önemli bir seyahatname bırakmıştır. Özbaran kitabın bu bölümünü kısa tutmuş ve fazla ayrıntıya girmemiştir.

Ek 1’de verilen Anthony Disney’in “16. ve 17. Yüzyıllarda Hindistan’dan Portekiz’e Körfez Yolu: Kuryeler, Tacirler ve İmaj Yaratıcılar” başlıklı makalesinden, bu yüzyıllarda Portekizlilerin yaptığı karayolu seyahatleri, kuryeler, karayolu tacirleri ve karayolu seyahat edebiyatı hakkında bilgi edinmek mümkündür. Makalenin sonunda Portekizliler ve onlar adına karayolu seyahati yapanların kronolojik bir listesi verilmiştir ki, böyle bir listeyi başka bir yerde görebilmek zordur. Türkçeye çevirisi Özbaran tarafından yapılmıştır.

Ek 2’de verilen John Correia Afonso’nun “Manuel Godinho’nun Okyanus Yoluna Karşı Seçenekleri” başlıklı yazısı, Hindistan – Portekiz ortak tarihi üzerine hazırlanan ve 1985’te Yeni Delhi’de yayımlanan bildiriler arasında bulunmaktadır. İçeriği, dördüncü bölümde bahsedilen Godinho’nun seyahatiyle ilgilidir. Bunun çevirisi de Özbaran’a aittir.

Ek 3’te Jean Aubin’in “Antonio Tenreiro’nun Itinerario’su Üstüne Eleştirel Bir Çalışma” başlıklı yazısı verilmiştir. İçeriği, birinci bölümde bahsedilen Tenreiro’nun notlarıyla ilgilidir. Çevirisi İrem Özgören Kınlı tarafından yapılmıştır.

Ek 4’te yine Jean Aubin’e ait olan “Gaspar de S. Bernardino’nun Hindistan ve Kıbrıs Seyahatinin Bir Başka Öyküsü” isimli makale verilmiştir. Gaspar, 1605’te Goa’dan ayrılan, bindiği geminin Şubat 1606’da Madagaskar kıyılarında batmasıyla karayoluyla Portekiz’e dönmeye karar veren Portekizli bir Fransiskendir ve makale onun bazı gözlemleriyle ilgilidir. Çevirisi Zeki Arıkan tarafından yapılmıştır.

Ek 5 ise Luis Maria Pedrosa dos Santos Graça’nın bir makalesinde yer alan “Alvaro da Costa’nın 1610 Yılı Yolculuğunun Güzergahı” adlı bölümün Özbaran tarafından yapılmış çevirisidir.

Kitabın sonunda ise notlar ve dizin kısımları yer almaktadır. Numaralandırılmış notlar sayfaların alt kısımlarında değil, kitabın sonundadır. Bu nedenle okuyucu sık sık kitabın arkasını çevirmek zorunda kalmaktadır. Bu durum bazı okuyucularda dikkat dağınıklığına yol açabilir. Kitapta verilen metinler yeterli sayıda görselle desteklenmiştir. Bu görsellerin pek çoğu, başka kitaplarda rastlamanın zor olacağı, değerli harita ve resimlerdir.

Sahip olduğu farklı bakış açısı ve özgün çalışma alanları nedeniyle Türk tarihçiler arasında kendine has bir yeri bulunan Salih Özbaran’ın bu yapıtı sayesinde, 16. ve 17. yüzyıllarda Hint Okyanusu çevresindeki egemenlik alanlarının bazı noktalarından ülkeleri Portekiz’e dönen bazı seyyah, kurye, gözlemci ve rahiplerin Osmanlı egemenliği altındaki topraklardan geçerken edindikleri izlenimleri öğrenmek mümkün olacaktır. Konuyla ilgili az sayıda Türkçe eserden biri olan kitabın, başta tarih akademisyenleri, öğretmenleri ve öğrencileri olmak üzere tarih bilimiyle ilgilenen, gezi ve anı türünde eserler okumaktan hoşlanan herkesin kitaplığında yer alması önerilir.